

2. **Екологічне вчення** Церкви: папа Іван Павло II на теми створіння та екології : переклад В. Шеремети. – Івано-Франківськ, 2006.

3. **Сафранов Т.** Екологічні основи природокористування. Львів 2004.

4. **Семененко В.** Захист довкілля як вияв євхаристійної свідомості // Духовність як основа сталого розвитку сучасного розвитку українського суспільства: філософський, соціально-економічний, релігійний та мистецький виміри : матер. Міжнар. наук. конф. – Львів, 2008.

5. **Конвенція** "Про доступ інформації, участь громадськості у прийнятті рішень і доступ до правосуддя з питань, що стосуються навколишнього середовища", ратифікована Законом України № 832-XIV від 06.07.1999 р. // Відомості Верховної Ради України, 1999. – № 34, ст. 296.

6. **Постанова Кабінету Міністрів України** від 15.10.2004 р. № 1378 "Про затвердження Порядку проведення консультацій з громадськістю з питань формування та реалізації державної політики", "Офіційний вісник України" від 05.11.2004 р. – № 42. – С. 71.

Колодий И., Кысиль Р., Андрушко В.Т., Ясинская Л.Е., Волошин Л.М.

Духовные и правовые аспекты охраны окружающей природной среды

Из позиции духовных и правовых норм проанализированы назревшие вопросы охраны окружающей естественной среды; взаимосвязи духовности человека с ее правами и обязанностями, ответственностью перед Богом в контексте эффективного управления и предотвращения кризисных экологических ситуаций как гарантии решения экопроблем.

Ключевые слова: окружающая среда, экология, климат, Бог, душа, духовность, человек, право, законодательство, обязанность.

Kolody I., Kisil R., Andrushko V.T., Yasinska L.E., Voloshyn L.M. Spiritual and legal aspects protect environment

In this article from a position of spiritual and legal analysis of timely issues of environmental protection; interdependence of human spiritual connection with its rights and obligations yazkamy, responsibility before God in the context of effective management and prevention of crisis situations as environmental safeguards ekoproblem solution.

Keywords: environment, ecology, environment, God, soul, spirituality, man, law, legislation, duty.

УДК 330.88:330.14/15:332.142.6

***Доц. О.В. Кривень, канд. екон. наук –
Львівський НУ ім. Івана Франка***

ФОРМУВАННЯ ЕКОНОМІЧНОГО МЕХАНІЗМУ ЕКОЛОГІЧНО ЗБАЛАНСОВАНОГО ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ У КОНТЕКСТІ ЕКОЛОГІЧНОЇ КОНСТИТУЦІЇ ЗЕМЛІ

Розкрито вади економічного механізму природокористування в Україні. Обґрунтовано необхідність його вдосконалення відповідно до концептуальних засад Екологічної Конституції Землі. Запропоновано практичні рекомендації щодо формування якісно нового економічного механізму природокористування, який сприятиме раціональному використанню, збереженню й відтворенню вітчизняного природного капіталу.

Ключові слова: природний капітал, економічний механізм природокористування, допустимий рівень господарського навантаження, екологічна пропозиція наземної екосистеми, екологічний запас асиміляційного потенціалу ландшафтів, економічний механізм екологічно збалансованого природокористування.

Характерною особливістю сучасного розвитку світової економіки є її екологічна розбалансованість, що зумовлює негативні зміни у природному довкіллі та генерує інфляційні процеси. Нарощування виробництва товарів та послуг без урахування екологічних детермінант збереження природного капі-

талу призводить до дедалі більшого його виснаження. Такі негативні тенденції зумовлюють потребу у дослідженні та теоретичному моделюванні збереження природного капіталу для майбутніх поколінь.

Пошук ефективних механізмів та моделей раціонального використання природного капіталу є однією з актуальних проблем дослідження економістів-теоретиків, економістів-екологів та політиків. Їй, зокрема, присвячені Всесвітні саміти ООН (Ріо-де-Жанейро, 1992, Йоганнесбург, 2002), а також Європейський форум Міністрів охорони навколишнього середовища "Довкілля для Європи" (м. Київ, 2003), регіональні конференції ООН на острові Балі (Індонезія, 2007) та м. Познань (Польща, 2008).

Зазначена проблема не менш важлива і для України, яка має екологічно розбалансовану економіку, виснажений природний капітал, забруднене довкілля. Відомо, що наслідком деградації природного капіталу є зростання соціальних та економічних втрат. Так, рак органів дихання, за результатами досліджень київських учених, на 45 % зумовлений забрудненням атмосферного повітря, кількістю днів з пиловими бурями та щільністю заселення місцевості. Від якості цього компоненту природного капіталу залежить й поширення гіпертонічної хвороби [1, с. 91]. Що ж стосується економічних втрат, то вони пов'язані з обмеженням на використання транспортних засобів і промислової діяльності [2]. Загалом же втрати внутрішнього продукту від складної екоситуації, яка склалася в Україні, становлять 15-20 % і є одними з найбільших у світі [3, с. 35]. Тому для збереження й відтворення вцілілого природного капіталу потрібно, зокрема, визначити напрями і передумови формування моделі екологічно збалансованої вітчизняної економіки, яка б узгоджувала соціальні, економічні та екологічні параметри її розвитку. На нашу думку, загальним підґрунтям для їхнього узгодження має стати:

- підвищення ролі екологічної освіти, екологічного виховання, загальної та екологічної культури;
- формування конкурентного ринкового середовища, що спонукатиме суб'єктів господарювання до ефективного використання природного капіталу;
- спрямованість центральної і місцевої влади на збереження й відтворення природного капіталу;
- формування громадянського суспільства, що спонукатиме владу до збереження природного капіталу, забезпечення належної якості природного довкілля;
- економічний механізм екологічно збалансованого природокористування.

У цій науковій праці хочемо приділити більше уваги ролі економічного механізму природокористування у формуванні моделі екологічно збалансованої вітчизняної економіки. Відомо, що економічні чинники повинні відігравати подвійну роль: сприяти надходженням до бюджету додаткових коштів за експлуатацію компонентів природного капіталу та за техногенне навантаження на природне довкілля, а також створювати передумови, які зацікавляють виробників раціонально використовувати складові природного капіталу, підвищувати екологічну безпеку своєї діяльності. Отже, головною метою економічного механізму природокористування, на наш погляд, є:

- стимулювання природокористувачів до зменшення шкідливого впливу на довкілля;
- стимулювання до раціонального використання та збереження компонентів природного капіталу, зменшення показників ресурсомісткості одиниці продукції;
- створення за рахунок коштів, отриманих від екологічних зборів та платежів, джерела фінансування природоохоронних заходів незалежного від державного та місцевого бюджетів.

Однак наявний вітчизняний економічний механізм природокористування ще не забезпечує раціонального використання та відтворення природного капіталу. Загальновизнаним є той факт, що цей механізм невідлагоджений і спрацьовує з негативним екологічним результатом: національним товаровиробникам вигідніше здійснювати різні фіскальні екологічні платежі, ніж витратитися на природоохоронні заходи чи ініціювати впровадження екологічнобезпечних методів господарювання. Тобто сьогодні значно послаблений підхід до застосування принципів "забруднювач платить" і "відповідальність виробника".

Для пояснення такого становища у державі є кілька причин. По-перше, плата за використання ресурсів економічно необґрунтована, у ній не враховано реальної вартості компонентів природного капіталу. Зокрема, держава визначила єдині правила оплати за користування надрами для видобутку корисних копалин загальнодержавного та місцевого значення на території України, в межах її континентального шельфу та виключної (морської) економічної зони. Визначена ставка платежу для нафти й конденсату становить 1,64 грн/т, природного газу – 0,67 грн/тис. м³, кам'яного вугілля – 0,27 грн/т, бурого вугілля – 0,16 грн/т [4, с. 26]. Перелічені ставки, на нашу думку, є символічними, оскільки платежі не індексуються, не має елементарного коригування нормативів (на рівень інфляції, на індекс цін виробників товарної продукції тощо). Зокрема, чинна нормативна база платежів за користування надрами, яка розроблена фактично для умов 1997 р., відтоді не індексувалася, що спричинило значну девальвацію платежів і втрату ними своїх регуляторних функцій.

Заниженою є плата за використання лісових компонентів природного капіталу. Середні витрати на 1 га лісу сьогодні становлять 7 грн, а попнева плата – лише 2,5-3 грн. Багато лісів природоохоронного призначення вилучено з експлуатації через їхню несприятливу вікову структуру. У переліку видів спеціального використання лісових компонентів природного капіталу не зафіксовано заготівлі деревини під час рубок, пов'язаних з веденням лісового господарства. Однак у багатьох регіонах такі рубки є переважаючими, тому, відповідно до чинного порядку оплати за використання лісових компонентів природного капіталу, немає надходжень ні до державного, ні до обласних бюджетів.

Плата за землю і плата за надра, як головні складові надходжень до бюджету, становлять менш ніж 1 % вартості зерна, овочів, рудних концентратів, вугілля, газу й нафти. У мінерально-сировинній сфері природокористування, внаслідок девальвації нормативної бази, частку платежів за користування надрами зведено до 0,1-0,3 % вартості товарної продукції [5, с. 13]. От-

же, регуляційна роль цих платежів є мінімальною, оскільки вони не забезпечують функцій щодо відтворення компонентів природного капіталу, як передбачено ст. 46 ЗУ "Про охорону навколишнього природного середовища" [6].

По-друге, плата за забруднення природного довкілля теж є заниженою. Її нормативи не переглядалися впродовж тривалого часу, хоча соціально-економічна та політична ситуація у країні змінилася кардинально. Ця плата не враховує всього обсягу екологічних і соціальних втрат. В Україні через систему екологічних платежів, як видно з розрахунків Є. Мішеніна, П. Тархова, Н. Мішеніної, частка відшкодувань еколого-економічного збитку від забруднень атмосферного повітря, величина якого теж занижена, становить лише від 19 до 60 % [7, с. 54]. Тому товаровиробникам не вигідно здійснювати витрати на природоохоронні заходи, які іноді у сотні разів перевищують обов'язкові екологічні платежі. Окрім цього, плата за забруднення природного довкілля є однаковою для всіх підприємств-забруднювачів. За порівняних обсягів забруднень великі підприємства мають частку плати, що дорівнює сотим чи тисячним відсотка від валових витрат, водночас на інших підприємствах ця частка не перевищує 5 % [8, с. 203]. Понад це, сума платежів фактично повертається підприємствам від споживачів продукції, внаслідок її внесення у собівартість та включення до продукції ціни.

По-третє, простежено недостатньо високий рівень сплати екологічних платежів підприємствами, організаціями та установами за забруднення природного довкілля. Так, екологічні платежі, пред'явлені підприємствам за забруднення навколишнього природного середовища (НПС) та порушення природоохоронного законодавства у 2008 р. становили 1071,4 млн грн, з них 58 % (627,1 млн грн) – збори за викиди в атмосферне повітря від стаціонарних та пересувних джерел, 34 % (368,5 млн грн) – збори за розміщення відходів, 7 % (69,7 млн грн) – збори за скиди забруднювальних речовин у водойми, 1 % (6,1 млн грн) – позови за відшкодування збитків, заподіяних порушеннями природоохоронного законодавства, і штрафи за адміністративні правопорушення в галузі охорони НПС і використання компонентів природного капіталу [9]. Загалом по країні впродовж 2008 р. сплачено 2,1 млн грн штрафів (85 % від пред'явлених) і 1,7 млн грн позовів про відшкодування збитків і втрат (47 % від пред'явлених), накладених за порушення природоохоронного законодавства [9].

Окрім цього, практично всі види платежів, які пов'язані з природокористуванням та охороною природного довкілля, нині мають характер податкових внесків. Отже, відповідно до Закону України "Про бюджетну систему України", податки, збори та інші податкові важелі зараховуються до бюджетів повністю, незалежно від їхнього цільового призначення. Це означає, що незважаючи на збільшення надходжень від спеціального використання компонентів природного капіталу до зведеного бюджету, вони спрямовуються до нього не за цільовим призначенням. Ці надходження "розчиняються" у дохідній частині бюджету, оскільки чинним законодавством не встановлено механізму акумулювання та цільового використання коштів від збирання за спеціальне використання компонентів природного капіталу.

За наявної практики стягнення екологічних платежів до бюджету та системи розподілу державних коштів, "екологічна" складова податково-бюджетної системи в Україні має яскраво виражений фіскальний характер і спрямована здебільшого на поповнення бюджетних коштів, по суті, за рахунок експлуатації компонентів природного капіталу та забруднення природного довкілля. Мимоволі складається враження, що держава переважно декларативно вирішує проблеми збереження довкілля і взагалі виступає таким суб'єктом природокористування, котрому насправді вигідне заподіяння екологічної шкоди, компенсація за яку у вигляді зборів і штрафів утворює рахунки бюджетних фондів охорони природи. Така ситуація аж ніяк не може бути задовільною, оскільки і фактично бюджетні доходи від природокористування широко використовують для усунення інших перекосів в економіці.

Отже, якщо оцінювати наявний економічний механізм природокористування за критерієм екологічної доцільності й поліпшення якості довкілля, то доведеться констатувати його неефективність щодо вирішення проблеми збереження природного довкілля і раціонального використання рідкісних компонентів природного капіталу. Цей механізм неспроможний забезпечити екологічно сприятливі умови господарювання чи бути засобом переходу на вектор екологічно збалансованого розвитку національної економіки. Держава продовжує субсидувати більшість природокористувачів, що негативно впливає на всю економіку, і зокрема – деформує процеси її структурної перебудови. За відсутності даних про повну ціну компонентів природного капіталу учасники інвестиційної діяльності будуть схильні вибирати більш обтяжливі щодо природного довкілля варіанти виробництва.

Тому потрібно створити якісно новий економічний механізм природокористування, який би сприяв раціональному використанню, збереженню й відтворенню природного капіталу, а отже, відповідав положенням Основного закону виживання цивілізації і сталого розвитку – Екологічній Конституції Землі [10]. Формування економічного механізму екологічно збалансованого природокористування сприятиме зменшенню господарського навантаження на наземні екосистеми, скороченню соціальних та економічних втрат, зумовлених їхньою деградацією.

Оскільки законодавчо закріплена структура економічного механізму складається з трьох функціональних елементів (планування заходів, їх фінансування та стимулювання), то його удосконалення потребує внесення змін до них. Такими необхідними змінами є:

- встановити диференційовані нормативи плати за використання компонентів природного капіталу на підставі врахування їхньої екосистемної цінності та допустимого рівня господарського навантаження на наземні екосистеми;
- окремо встановити підвищену диференційовану плату за перевищення гранично допустимого рівня споживання кожного компонента природного капіталу для окремих природомістких виробництв;
- встановити ліміти на використання компонентів природного капіталу із врахуванням екологічної пропозиції кожної наземної екосистеми;
- встановити ліміти викидів і скидів забруднювальних речовин та розміщення відходів на основі екологічного запасу асиміляційного потенціалу ландшафтів;

- спрямовувати частину чистих надходжень від використаного невідновного природного капіталу на фінансування інвестицій у розширене відтворення відновного природного капіталу та у заходи підвищення ефективності використання природного ресурсопотоку;
- ввести плату з громадян на поповнення спеціальних місцевих фондів збереження природного середовища за вищі стандарти якості довкілля, в якому вони проживають. Такі платежі використовувати для поліпшення якості довкілля, зокрема в екологічно забрудненіших регіонах, а також на природоохоронні цілі;
- встановити екологічний податок на продукт, виробництво, споживання чи утилізація якого забруднюють довкілля (міндобрива, пестициди, батареї тощо). Ставка такого оподаткування повинна враховувати ступінь небезпечності продукту;
- стимулювати суб'єкти господарювання до застосування ресурсоощадних, екологічно безпечних технологій. Шляхом встановлення податкових пільг (прискореної амортизації фондів, звільнення від податку на доходи товаровиробників, податкових знижок на продаж "зелених" товарів), а також пільгового кредитування (низько-, безвідсоткових або з субсидійованими відсотками), надання позик під гарантію підприємцям для інвестування в екологічно безпечне виробництво, зниження забруднень, надання екологічних послуг, здійснення моніторингу і в екологічну освіту;
- посилити економічну та адміністративну відповідальність господарюючих суб'єктів за викиди, скиди, розміщення відходів понад встановлені ліміти. В окремих випадках застосовувати кримінальну відповідальність;
- відмовитися у перспективі від непрямих державних преференцій підприємствам, які надмірно забруднюють та експлуатують природне довкілля, що досягається переміщенням оподаткування з праці і доходу на ресурсопотік природного капіталу. Таке переміщення бази оподаткування стимулюватиме підвищення ефективності природного ресурсопотоку та інтерналізує зовнішні витрати, пов'язані з виснаженням компонентів природного капіталу та забрудненням довкілля. Внаслідок екологізації податкової системи бюджетонаповнювальну функцію виконуватиме оподаткування природного ресурсопотоку, а розподільчу функцію здебільшого – прибутковий податок;
- запровадити національну систему спеціального маркування екологічно безпечної продукції та стимулювати її виробництво;
- ввести суворе ліцензування на розміщення екологічно небезпечних виробництв іноземного або змішаного капіталу;
- довести до 50-70 % від загального обсягу відходів (світові стандарти) рівень залучення виробничих відходів як вторинної сировини. Залучити до цього приватний бізнес, створивши йому необхідні умови господарської діяльності за допомогою присвоєння статусу техногенного родовища об'єктам, що виникли внаслідок виробничої діяльності підприємств гірничо-видобувної, металургійної та переробної галузей промисловості;
- довести до світових стандартів рівень використання побутових відходів як вторинної сировини. Для цього, зокрема, потрібно: підвищити плату підприємств та населення за розміщення відходів; ввести роздільне збирання і зберігання складових побутових відходів; запровадити принцип відповідальності виробників за збір та перероблення окремих видів продукції після її використання; створити сприятливі умови для залучення приватного бізнесу у сферу поводження з побутовими відходами;

- формувати конкурентне середовище у сфері збирання, перероблення, утилізації товарної упаковки (тари);
- створити та розвивати інфраструктуру ринку екологічних послуг і ринку вторинних ресурсів;
- екологічна конверсія зовнішнього боргу України (або природоохоронний обмін боргів).

Отже, формування якісно нового економічного механізму природокористування, який відповідатиме вимогам Екологічної Конституції Землі, повинно відбуватись за трьома головними напрямками:

- подальший розвиток і удосконалення плати за використання компонентів природного капіталу;
- підвищення рівня стимулювання природокористувачів за раціональне та ефективне використання, збереження та відтворення природного капіталу;
- посилення економічної, адміністративної, кримінальної відповідальності за хижацьке використання природного капіталу та забруднення природного довкілля.

Запропоновані напрями створення економічного механізму екологічно збалансованого природокористування повинні забезпечувати раціональне використання, збереження та відтворення природного капіталу. Надходження від нововведених платежів мають слугувати не джерелом поповнення загальної частини державного бюджету, а джерелом природоохоронних заходів через Державний фонд охорони навколишнього природного середовища. Водночас реалізація запропонованих заходів потребує внесення змін до законодавства України, виправлення вад організаційно-управлінського механізму природокористування та охорони НПС.

Література

1. **Злупко С.М.** Основи екогенології : текст лекцій і програмно-методичне забезпечення. – Львів : Вид. центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2003. – 240 с.
2. **Гринів Л.С.** Екологічно збалансована економіка: проблеми теорії : монографія. – Львів : Вид. центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2001. – 240 с.
3. **Барановський В.А.** Екологічна географія і екологічна картографія / В.А. Барановський. – К. : Вид-во "Фітосоціоцентр", 2001. – 252 с.
4. **Косова Т.** Рентний дохід у системі формування інвестиційних ресурсів паливно-енергетичного комплексу України / Косова Т., Повний С. // Економіка України. – 2004. – № 9. – С. 23-29.
5. **Міщенко В.** Природно ресурсна рента і рентна політика в Україні / В. Міщенко, Б. Данилишин // Економіка України. – 2003. – № 12. – С. 4-14.
6. **Закон України** "Про охорону навколишнього природного середовища" від 25.06.1991 // Відомості Верховної Ради. – 1991. – № 41. – С. 546.
7. **Мишенин Е.В.** Экономический механизм ценообразования с учетом экологического фактора / Мишенин Е.В., Тархов П.В., Мишенина Н.В. // Актуальные проблемы экономики природопользования : тр. 13-ой ежегодной научн.-практ. конф., 21-23 мая. – Сумы. – 1996. – С. 51-55.
8. **Шмандій В.М.** Управління природоохоронною діяльністю : навч. посібн. / В.М. Шмандій, І.О. Солошин. – К. : Центр навч. літ-ри, 2004. – 296 с.
9. **Довкілля України** у 2008 році. [Електронний ресурс]. – Доступний з <http://www.ukrstat.gov.ua>
10. **Туниця Ю.** Екологічна Конституція Землі: сутність і концептуальні засади // Вісник НАН України. – 2005. – № 11. – С. 32-42.

Крывень О.В. Формирование экономического механизма экологически сбалансированного природопользования в контексте Экологической Конституции Земли

Раскрыты изъяны экономического механизма природопользования в Украине. Обоснована необходимость его совершенствования в соответствии с концептуальными принципами Экологической Конституции Земли. Предложены практические рекомендации относительно формирования качественно нового экономического механизма природопользования, который будет способствовать рациональному использованию, сохранению и воссозданию отечественного естественного капитала.

Ключевые слова: естественный капитал, экономический механизм природопользования, допустимый уровень хозяйственной нагрузки, экологическое предложение наземной экосистемы, экологический запас ассимиляционного потенциала ландшафтов, экономический механизм экологически сбалансированного природопользования.

Kryven O.V. Forming the economic mechanism of ecologically sustainable nature using in the context of Ecological Constitution of Earth

Lacks of economic mechanism of nature using in Ukraine are revealed. Necessity of its improving according to the conceptual bases of the Ecological Constitution of Earth is grounded. Practical recommendations for new qualitative mechanism of nature using forming are offered. This mechanism should promote rational use, preserving and reproducing of national nature capital.

Keywords: natural capital, economical mechanism of nature using, permissible level of the economic loading on the ecosystems, ecological supply of the ecosystem, ecological stock of assimilative potential of landscapes, economical mechanism of ecologically sustainable nature using.

УДК 614.841, 630*161

Доц. А.Д. Кузик, канд. фіз.-мат. наук – Львівський державний університет безпеки життєдіяльності

ЛІСОТИПОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ПОЖЕЖНОЇ БЕЗПЕКИ ЛІСІВ

Проаналізовано вплив типології на пожежну безпеку лісів. Розглянуто вплив типу лісу, типу деревостану та едотопу на пожежонебезпечні властивості лісової підстилки поєднано з чинниками погоди, клімату та іншими. Лісова пожежа приводить до зміни клімату та типології. Змінюючи типологію, можна впливати на пожежну безпеку лісів

Ключові слова: пожежна безпека, лісова типологія, зміни клімату.

Зміни клімату, пов'язані з процесами глобального потепління, негативно впливають на стан пожежної безпеки лісів [1]. Підвищена середньодобова температура повітря, тепла зима та жарке літо сприяють виникненню впродовж останніх років значних за масштабами лісових пожеж як в Україні, так і в Європі та світі. Їх наслідками є знищені вогнем лісові ресурси, населені пункти, пошкоджені будівлі та комунікації, загиблі люди. Значної шкоди завдають пожежі довкіллю: в атмосфері збільшується вміст окису та двоокису вуглецю, що сприяє подальшому потеплінню та виникненню парникового ефекту, руйнуються сформовані впродовж багатьох років екосистеми, на відновлених територіях зменшується біорізноманіття [2]. Боротьба з лісовими пожежами потребує значних матеріальних та людських ресурсів, міжнародної співпраці у цій галузі. Як свідчить досвід пожеж на півдні України, у низ-